

gnoscentis, cuius illa est vitalis actus. Unde fit, ut ea quae sunt nobis inferiora naturā, cognoscamus modo nobiliori quam quo sunt in se ipsis, materialia intellectualiter; quae autem sunt naturā nobis superiora, cognoscimus modo minus perfecto, quam sunt in se ipsis. Iam vero nos sumus natura composita, non solum quia constamus anima et corpore; sed etiam in anima per se spectata est potentia et actus ac propterea perfectio limitata imperfectione, ipsaque cognitio non est substantia sed accidens in substantia animae. Hinc omnium quae intelligimus, conceptus formamus ad proportionem et analogiam huius nostri *esse* compositi; atque ideo *Esse* infinitum, quod in summa simplicitate sine compositione et sine limitatione est omnis simpliciter perfectio, nullā notione ut in se est, concipere possumus.

Hoc sensu solent docere Patres, *mensuram cognitionis Dei esse in nobis*; « revelantur enim divina (ut ait Dionysius de div. nom. c. 1. §. 1.) secundum analogiam mentis cuiusque, et immensitatem divina bonitas utpote incomprehensibilem (ad nostrum modum cognoscendi velut se accommodans) mensurā quodammodo concludit» (ἐν μετρῳ την ἀμετριαν, ως ἀχωρητον). Theoria vero integra, quam exposuimus, legi potest apud Gregorium Nyss. cont. Eunom. l. I. p. 98. (ed. Gretzer) et apud Cyrillum Alex. in Thesauro Opp. T. V. P. I. p. 264. 267. Ex Dei perfectione illimitata in summa simplicitate et ex compositione quae in nobis est, concludunt: « nos cum *mensuram nobis datam praetergredi non possimus*, sicut in speculo et aenigmate videmus Deum incomprehensibilem; neque enim potest hominis natura maius aliquid quam secundum sua propria de Deo dicere; ideo nostris modis utimur et nostra facimus indicia maiorum » (τα καθ' έαυτους μετρων υποδειγματα ποιευμενοι).

Inter Scholasticos praeter s. Thomam 1. q. 12. a. 4. dignus est qui legatur, Suarez Metaphysic. disp. XXX. sect. XI. n. 13, ubi ea habet, quae demonstrant, cognitionem divinae essentiae ut in se est, et consequenter intuitionem Dei immediatam esse superiorem non solum hominis sed cuiusvis creaturae intellectu, quamdiu viribus so-

lum naturalibus suaeque naturae proportionatis permissus est. De his inferius sermo recurret, ubi agemus de visione beatifica.

THESES XI.

Demonstratur consensus s. Augustini cum doctrina aliorum Patrum.

« Declaratae Patrum doctrinae nullatenus repugnat sententia s. Augustini de intellectuali nostra cognitione ac de modo, quo Deum cognoscimus; nam 1º non aliam pro praesentis vitae statu cognitionem Dei docuit Augustinus quam mediatam et analogiam ex praientellec-
tis perfectionibus ordinis creati et ex veritatis ordinis metaphysici,
quae in se sunt a perfectione et veritate substantiali Dei omnino di-
versae; 2º Deum exemplariter et efficienter, non autem formaliter lu-
men rerum cognoscendarum et lumen mentium esse docuit; unde
3º quod dixit omne verum a nobis cognosci in incommutabili veritate
et in rationibus aeternis, id non de medio cognitionis sed de causa
luminis intellectualis intelligendum est. »

Secundum Patrum doctrinam in superiori thesi expositam veteres theologi etiam explicare solebant s. Augustinum, quem recentiores nonnulli (inde a labente saeculo XVII.) immediatam Dei intuitionem velut normam ac principium totius cognitionis intellectualis menti humanae vindicasse contendunt, et ea quidem securitate, ut mirari se dicant, hoc factum evidens in historia philosophiae et theologiae a quoipiam in controversiam vocari. At praeiudicium imprimis est triplex, quod nos cogit dubitare de asserta illa evidentia. Nam a) non facile credimus, Augustinum a ceteris Patribus de hac re theologice disputantibus dissenserisse. b) Est adhuc magis incredibile, Scholasticos hanc sententiam, si ea est tam evidens, non vidiisse in Augustino, quem semper habuerunt velut ducem et principem doctorem, et cuius doctrinam sincere in suos rivulos derivare omnes studuerunt. c) Idem viri eruditii, qui de hac evidentiā loquuntur, coacervant citationes ex aliis Patribus ad eandem sententiam persuadendam, in quibus tamen illos manifestissime deceptos esse vidiimus. Inspiciamus igitur quam brevissime fieri potest, ipsam Augustini doctrinam.

Augustinus triplicem distinguit cognitionem seu visionem, quarum primam appellat *corporalem* (i. e. corporum praesentium perceptionem per sensus corporeos), alteram *spiritalem* (i. e. representationem corporum absentium per phantasiam), denique tertiam *intellectualēm*, quae excellenter est et mentis propria. De singulis hisce generibus loquitur aliquando, ut cognitio naturalis est, aliquando et quidem in secundo et tertio genere frequentius, ut est supernaturalis cognitio seu visio. Gen. ad litt. l. XIII. c. 6-31; de Trin. l. IX. c. 6; XII. c. 2. cf. de Ordine l. II. c. 14. sq.; de Civ. Dei l. VIII. c. 7. Nobis nunc de distinctione et essentiali discrimine inter perceptionem sensilem et inter intellectionem mentis nihil opus est dicere; neque etiam controversia ulla est de eo, cui s. Augustinus adversus philosophos graecos materialistas insistit, quod tum de sensibilibus non sensu sed ratione iudicamus, tum intelligibilia nominati que Deus ipse obiectum sunt intellectuali tantum facultati cognoscibile. Inquisitio tota de sensu Augustini versatur tantummodo circa tria illa capita, quae in thesi indicavimus.

I. Quaestio itaque imprimis haec est, utrum Augustinus senserit, divinum *Esse*, quatenus Deus est ipsa veritas et ipsa bonitas, immediate per se et in se exhiberi obtutui nostro intellectuali? an vero cum ceteris Patribus, ut eum semper scholae magistri interpretati sunt, consenserit in communi eorum doctrina, quae (ut vidimus) ad hanc revocatur sententiam: divinum *Esse* in nostro praesenti statu et naturali facultate non valemus immediate in se ac per se intueri; sed immediate intellectis creaturis creaturarumque perfectionibus, ex his humana ratio concludendo (ἀναλογίας Sap. XIII. 5.) pertingit ad cognitionem Dei, et ad concipiendas perfectiones divinas, non ideis expressis ab ipsa visa essentia divina, sed concludendo ex intellectis perfectionibus creatis et creabilibus ad perfectiones creatoris eminentes non solum ontologice supra omnes perfectiones creabiles, sed etiam logice supra nostrum intellectum nostramque facultatem immediatae intuitionis.

Iam vero quoad hanc quaestionem Augustinus, aequa ac

Patres reliqui, constanter docet, esse quidem intellectualem animam in praesenti ordine destinatam ad visionem Dei qui est ipsum *Esse* absolutum, ipsa veritas, ipsa bonitas; sed eam visionem immediatam esse supernaturalem, assequendam ut praemium meritorum in aeterna beatitudine; hic autem non esse alium modum saltem naturalem cognoscendi Deum, nisi mediate ex praef intellectis creaturis creatisque perfectionibus. Perfectissima est cognitio, inquit, quando in ipsa praecognita veritate, per quam sunt omnia creata et in qua sunt aeternae rationes omnium creatorum, cognoscuntur cetera omnia, quae cognoscuntur. Hic autem est proprius modus Angelorum beatorum et noster erit, quando Angelis erimus aequales. Nunc autem in praesenti statu mens humana potest pertingere ad illas aeternas rationes aliquatenus cognoscendas, sed non nisi ex praecognitis creaturis, et (quoniam de cognitione agitur rationum aeternarum adeoque iam exultiori) non nisi post longum tempus et non sine magna difficultate (cf. supra p. 103.). Datur ergo utique *immediata cognitio* supremae veritatis quae Deus est, per quam et in qua praecognita cognoscantur cetera, quae habent participatam veritatem; sed Augustinus, ut ceteri, nullam aliam talem immediatam intuitionem mentis novit praeter visionem beatificam. Nobis modus cognoscendi illam supremam veritatem continentem omnes aeternas rationes totius ordinis metaphysici et physici, essentiarum et existentiarum, alias non est, quam ut ab aliis veritatibus tamquam adumbrationibus et expressionibus praecognitis ad ipsam tamquam exemplar eluctemur; quamvis deinde ab ipsa sive naturaliter sive maxime supernaturaliter cognita pateat regressus ad perfectiorem cognitionem totius ordinis creati et creabilis. Hic secundus velut recognitionis modus est utique quaedam imago visionis beatifica, in qua per visam essentiam Dei videtur ordo creatus, et hic iterum in se cognitus refertur totus ad laudem et glorificationem Dei.

Legantur verba ipsa Augustini. « Multum interest inter cognitionem rei cuiusque in Verbo Dei et cognitionem eius in natura eius (rei ipsius), ut illud merito ad diem perti-

neat, hoc ad vesperam. In comparatione enim lucis illius, quae in Verbo Dei conspicitur, omnis cognitio qua creaturam quamlibet in se ipsa novimus, non immerito nox dici potest.... Quapropter sancti Angeli, quibus post resurrectionem coaequabimur... procul dubio universam creaturam, in qua sunt ipsi principaliter conditi, in ipso Verbo Dei prius neverunt, in quo sunt omnium, etiam quae temporaliter facta sunt, aeternae rationes... ac deinde in ipsa creatura, quam sic neverunt tamquam infra despicientes, eamque referentes ad illius laudem, in cuius incommutabili veritate rationes secundum quas facta est, principaliter vident. » Haec omnia (prosequitur Augustinus) Angeli vident simul tempore, « nec tamen sine ordine, quo appareat connexio praecedentium sequentiumque causarum. Neque enim cognitio fieri potest, nisi cognoscenda praecedant, quae item priora sunt in Verbo, per quod facta sunt omnia, quam in iis quae facta sunt omnibus. Mens itaque humana (haec est illatio duplicis modi cognoscendi Deum ex memorata connexione ordinis creatoris et creature) prius haec quae facta sunt, per sensus corporis experitur, eorumque notitiam pro infirmitatis humanae modulo capit; et deinde quaerit eorum causas, si quo modo possit ad eas pervenire principaliter et incommutabiliter permanentes in Verbo Dei, ac sic invisibilia eius per ea quae facta sunt, intellecta conspicere. Quod quantā tarditate ac difficultate agat et quantā temporis morā propter corpus corruptibile, quod aggravat animam, etiam quae ferventissime studio rapitur, ut instanter et perseveranter hoc agat, quis ignorat? Mens vero angelica pura charitate inhaerens Verbo Dei, posteaquam illo ordine creata est ut praecederet caetera, prius ea vidit in Verbo Dei facienda quam facta sunt.... quae itidem facta in eis ipsis etiam cognovit, minore utique notitia, quae vespera dicta est » de Gen. ad litt. 1. IV. n. 40. 41. 49. Vide etiam locum supra citatum p. 115. ex serm. 141.

Distincte libro de vera Relig. n. 52-67. et l. VII. n. 23. Confess. describit gradus, quibus mens humana pervenit ad intelligenda quadamtenus invisibilia Dei per ea quae

facta sunt, « gradatim a corporibus ad sentientem per corpus animam, atque inde ad eius interiore vim, cui sensus corporis exteriora annuntiant, et quousque possunt bestiae; atque inde rursus ad ratiocinantem potentiam, ad quam refertur iudicandum, quod sumitur a sensibus corporis. Quae se quoque in me comperiens mutabile, erexit se ad intelligentiam suam (qua intelliguntur veritates metaphysicae et absolute necessariae), et abduxit se a consuetudine, subtrahens se contradictibus turbis phantasmatum, ut inveniret, quo lumine aspergeretur, cum sine ulla dubitatione clamaret, incommutabile praeferendum esse mutabili; unde nosset ipsum incommutabile, quod nisi aliquo modo nosset, nullo modo illud mutabili certo praeponeret. Et pervenit ad id, quod est in ictu trepidantis aspectus. Tunc vero invisibilia tua per ea quae facta sunt, intellecta conspexi, sed aciem figere non valui. » Ultimus gradus est quodammodo duplex in hac Augustini contemplatione. Intelligit se intelligere incommutabile; quaerit ergo id, a quo est haec intelligentia mentis humanae, et in quo habet suum ultimum fundamentum omnis veritas incommutabilis. Ita ex hoc gradu « pervenit ad id, quod est in ictu trepidantis aspectus, » ad Deum scilicet supremam intelligentiam, cuius creata imago est anima intelligens, et ad supremam veritatem substantialem, in qua sunt rationes omnis veritatis. Sane longe aliud est obiectiva veritas metaphysica abstracta et universalis, seu id quod est obiectum mentis iudicantis de rerum essentiis, et aliud est sapientia ac veritas substantialis, licet ab ipsa sit intellectus ut a causa creante et ad ipsam assimilatus ut ad exemplar, atque in ipsa habeat suum fundamentum omnis veritas cognoscibilis. Quando ergo dicit Augustinus ibidem: « quaerens unde iudicarem, cum ita iudicarem (hoc ita debet esse, illud non ita), inveneram incommutabilem et veram veritatis aeternitatem supra mentem meam commutabilem, » non sane putavit aut suum intellectum ita iudicantem aut obiectum ipsum sui iudicii metaphysici esse Deum; sed ex consideratione sui intellectus et veritatis metaphysicae ascendit intellectu ad Deum ut ad causam et exemplar.

Eodem omnino modo deberet intelligi locus, quo plures abuti solent Gen. ad litt. l. XII. n. 59, ubi mens rapta et carnalibus subtracta sensibus visioni expressius praesentata dicitur « etiam supra se videre illud, quo adiuta videt, quidquid etiam in se intelligendo videt, » si illic sermo esset de cognitione naturali; at ex contextu est evidens non de hac sed de visione agi, qualem Deus elevatione extraordinaria concessit Moysi, cui « os ad os loquebatur, » et Apostolo rapto in tertium coelum. Vide ibi n. 54. 55. 56. 69.

Porro obiectum iudicii metaphysici, quando mens iudicat de essentiis rerum, quae praeter Deum sunt vel esse possunt, non esse Augustino Deum ipsum, sed gradum, a quo ascendet ad Deum veritatem substantialem, oportet sine controversia haberi ut certissimum, etiamsi s. doctor id diserte non diceret. Attamen ipsem hoc principium expresse declarat. Sic Soliloq. l. I. c. 5. seq. ostendit, ab eadem quidem mente intelligi et spectamina disciplinarum (puta metaphysica ac mathematica) et Deum ipsum; aliud tamen longe diversum esse Deum, et quod mens intuetur in hisce veritatibus, quamvis Deus ipse sit lux prima, a qua derivatur lumen mentis, et a qua est ipsa quaevis obiectiva veritas cognoscibilis. « Adducor ut assentiar, quantum in suo genere a coelo terram, tantum ab intelligibili Dei maiestate spectamina illa disciplinarum vera et certa differre.... Disciplinarum quaeque certissima talia sunt, qualia illa quae sole illustrantur, ut videri possint velut terra, Deus autem est ipse qui illustrat (1).... Intelligibilis nempe Deus est, intelligibilia etiam illa disciplinarum spectamina, tamen plurimum differunt » ib. n. 11. 12. 15.

Eadem est distinctio l. II. de lib. arbitr. « Quam ergo verae atque incommutabiles sunt regulae numerorum, quorum rationem atque veritatem incommutabiliter atque communiter omnibus praestos esse dixisti, tam sunt verae at-

(1) Agit quidem Augustinus hic directe de supernaturali illustratione fidei, sed ad rem praesentem parum refert; praesertim cum Deus sit lumen quoque mentium in ordine naturali, ut paulo post n. 15. etiam Augustinus indicat.

que incommutabiles regulae sapientiae... Quapropter nullo modo negaveris, esse incommutabilem veritatem *haec omnia*, quae incommutabiliter vera sunt, continentem (ut causam et exemplar)... tamquam miris modis secretum et publicum lumen » ib. n. 29. 33. Hinc ex spectaminibus disciplinarum, ex veritatibus incommutabilibus intellectis patet ascensus mentis ad intelligendam veritatem substantialem continentem rationes omnium earum. « Si quisque omnia, quae per tot disciplinas late varieque diffusa sunt, ad unum quoddam simplex verum certumque redegerit, non temere iam *quaerit illa divina* non iam credenda solum, verum etiam contemplanda, intelligenda atque retinenda » de Ord. l. II. c. 16. Vide etiam preclaram doctrinam l. XV. de Trin. n. 16.

II. Quaestio altera cum priore connexa sese offert, quo sensu intelligendum sit, quod Augustinus approbat in philosophia Platonica (1): « lumen mentium ad discenda omnia

(1) Mirum sane esset, si quis postularet, ut Augustinum interpretaremur ex Platone, et quidquid Plato dixit de modo cognoscendi Deum et supersensibilia, id ipsum etiam Augustino tribueremus, quia s. doctor Platonicos et eos omnes, qui cum Platonice consentiunt in admittendo discrimine inter sensus et mentem, inter perceptiones sensiles et ideas intellectuales, praetulit aliis philosophis materialistis totam nostram cognitionem revocantibus ad sensus et notiones sensiles, « ex quibus propagetur et connectatur tota discendi docendique ratio ». Mirum, si primum necesse esset definire, quid Platonici senserint de ideis et idealium nostrarum origine, ut deinde illud totum in Augustini quoque sententiam transcriberemus ideo, quia ipse in oppositione ad philosophos atheos et materialistas fatetur nobis propinquiores Platonicos et eos omnes philosophos, « qui de Deo summo et vero senserunt, quod et rerum creatarum sit effector, et lumen cognoscendarum, quod ab illo nobis sit et principium naturae, et veritas doctrinae, et felicitas vitae ». Sic enim Christiani omnes, inquit Augustinus, licet ne nomen quidem norint philosophiae naturalis, rationalis, moralis, non tamen nesciunt, « ab uno vero Deo atque optimo et naturam nobis esse, qua facti ad eius imaginem sumus, et doctrinam qua eum nosque noverimus, et gratiam qua illi cohaerendo beati sumus » Civ. Dei VIII. c. 7-12. Videtur manifestissimum, h. l. a. s. doctore asseri tantum cognitionem genericam illius doctrinae philosophicae cum doctrina christiana, quod ab uno vero Deo ut prima causa sunt res omnes creatae, et omnis veritatis cognitio, et suprema regula morum; nullatenus vero spectari speciales theorias

esse eundem ipsum Deum, a quo facta sunt omnia » (Civ. Dei VIII. c. 7.).

Primum declaranda est ipsa metaphora *luminis*. Deus dicitur *lux* in se ipso (in oppositione ad tenebras) ut summum bonum, summa perfectio eo fere sensu, quo dicitur actus purus: « Deus lux est et tenebrae in eo non sunt ullae » 1. Io. I. 5. Maxime vero in ordine cognitionis, quae (desumpta denominatione a sensibus) est quaedam *visio*, dicitur lux in se ipso ut infinita essentia intelligibilis, in qua sunt rationes supremae omnium verorum, et ut infinitus intellectus comprehendens suam essentiam utpote cum ea identificatus, a quo pendet omnis intelligentia creata. « Quia Deo est idem esse et intelligere, et est omnibus causa intelligendi, inde est, quod dicitur esse lux » S. Th. contr. gent. I. III. c. 53. In se ipso Deus sensu declarato est *lux lucens*; hinc facile potest intelligi, quo sensu sit *lux illuminans*, tum scilicet « *lumen rerum cognoscendarum* » Civ. Dei VIII. 9, tum « *lumen mentium ad discenda omnia* » ibid. c. 7.

1° Quomodo Deus illuminat res cognoscendas? Quatenus divina essentia est ad extra imitabilis, ea est ratio omnium tam possibilium quam existentium, seu totius entis extra Deum, qua late patet; unde essentia eadem ut supremum verum intelligibile est ratio ac fundamentum omnis veri in-

Platonicas de ideis et idearum ordine nostraeque intellectualis cognitionis modo ac origine (quaecumque demum Platonicorum de his fuerit genuina sententia), ac si aut Christiani universi aut saltem ipse Augustinus eas omnes theorias probassent et sequendas esse censuerint. Longe magnificentius commendat Augustinus Confess. I. VII. c. 9. Verbum (*λόγον*) Platonicorum, et cum Verbo hypostatico christiana revelationis componit; quis tamen ita sit inimicus s. Patri, ut inter Verbum in Evangelio Ioannis et Verbum Platonicorum comparationem non solum alieuius analogiae sed identitatis esse andeat sentire vel affirmare? (vide in Tract. de Trin. Scholion ad th. XVIII.) Similis vero est ratio comparationis inter doctrinam philosophicam Platonis et doctrinam christianam tum quoad creationem, tum quoad theoriā idearum et cognitionis humanae, tum quoad ethicam. Haec obiter adnotata sint ad ea quae disputantur in opusculo cl. Caroli Vercellone, « Dissertazioni Accademiche, dissertaz. XII. »

telligibilis. Ita igitur illuminat ipsa obiecta cognitionis nostra, quod nihil significat aliud, quam hoc ipsum quod dicimus, Deum esse supremam rationem omnium cognoscibilium: « disciplinarum quaeque certissima talia sunt, qualia illa, quae sole illustrantur, ut videri possint; Deus autem est ipse qui illustrat » Aug. I. c. superius. Non est autem (etiam in sententia Augustini) Deus lumen pro nobis in praesenti statu forte eo sensu, quod intellectualiter viso Deo, in ipso ut suprema veritate videamus reliqua vera, quorum rationes ipsa divina essentia utique in se continet. Hic modus cognoscendi sine dubio perfectissimus essentialis est Deo ipsi, qui est ipsa veritas substantialis, et supernaturaliter communicatur per participationem, secundum multiplices gradus, in visione beatifica. Nobis saltem naturaliter et etiam secundum charismata ordinaria supernaturalis elevationis solum possibilis est quaedam eius modi imitatio, quod, Deo ex creaturis et maxime per fidem iam cognito, ab illa cognitione descendamus ad perfectiore recognitionem creaturarum et veritatum in ordine physico, logico, ethico, quae omnes suam supremam rationem in Deo habent. Ita etiam philosophi « Deo cognito repererunt, ubi esset causa constitutae universitatis, et lux percipiendae veritatis, et fons bibendae felicitatis » Civ. Dei VIII. 10. Haec esse ex sententia Augustini demonstrant omnia, quae diximus n. I.

2° At certe Augustinus nec unice nec praecipue hanc tantummodo illuminationem rerum cognoscendarum, sed maxime spectavit illuminationem cognoscentis: « Deus est lumen *mentium* ». Quaeritur, quo sensu id intelligatur. Lumen mentis dicitur multipliciter; ipsa vis naturalis intelligendi lumen est intellectuale; est lumen habitus naturalis primorum principiorum, quae intellectus primum intelligit, et secundum quae in se evidentia de aliis veritatibus iudicat; est lumen habitus naturalis scientiae; est lumen habitus supernaturalis cognoscitivus, h. e. ordinatus ad cognitionem supernaturalem veri, ut est habitus fidei, et etiam gratia actualis transiens, qua mens elevatur ad actualem cognitionem supernaturalem; tamquam ultima